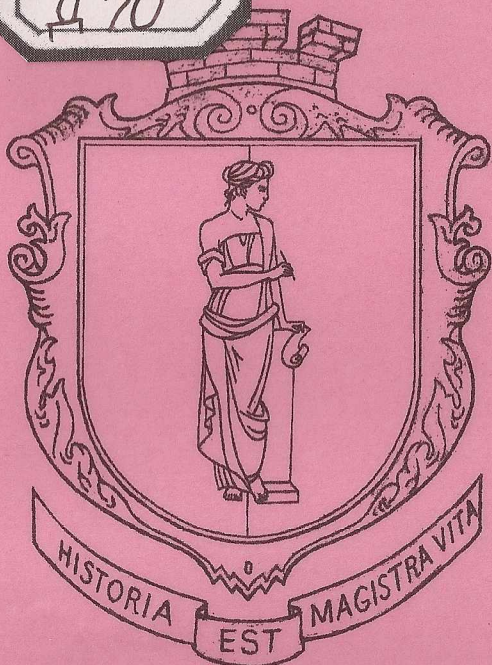

94(100)/082,
Д 70

ДОСЛІДЖЕННЯ І РОЗВІДКИ З ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ І ПРАВознавства

Випуск 7

МАК Т.Ф.,
доцент, кандидат
історичних наук (КДПУ)

ВІДРОДЖЕННЯ ЯК МІКРОЕПОХА

В історії Європи є епохи, які мають статус перехідних, проміжкових при зміні макроепох. Зміна останніх характеризується тим, що відбуваються зміни існуючого порядку, вони чуттєві в політичній, в релігійній, соціальній сферах, вони тягнуть за собою нові ідеологічні зсуви. В перехідні епохи різючих змін основ не відбувається, але вони характеризуються поєднанням у часі і просторі значної кількості складових, що характеризували попередню і є проявом нової макроепохи. Цей прояв може бути дуже виразним і проявляється суттєво в одній з якихось сфер. Дослідники виявляють однакостайність в тому, що сучасні уявлення про розрив між епохами пов'язуються з Відродженням та Реформацією [1, с. 20; 2, с. 111]. М.С. Бобкова навіть пропонує відмовитись в даному випадку від терміну "перехідна" епоха, а визначати цей період як "епоха катастроф", хронологічний етап економічного, соціального, політичного, культурного вибуху [2, с. 111]. Отже, епоха Відродження як хронологічний період знаходиться під пильною увагою істориків, оскільки є однією з найяскравіших з перехідних, хоча в часовому вимірі час її спливав швидко.

Нова епоха настуила в Західній Європі на межі XIV-XV ст. Що стосується Італії, де вперше були помічені прояви цієї епохи, то хронологічні рамки італійського Відродження охоплюють час з другої половини XIII по першу половину XVI століття. В середині цього періоду Відродження поділяється на декілька етапів: друга половина XIII – XIV ст. – Проторенесанс (передвідродження) і треченто; XV ст. – раннє Відродження (кватроченто); кінець XV- перша третина XVI ст. – Високий Ренесанс (рідко в науці вживається термін чинквіченто) [3, с. 77].

Термін ввели самі носії цієї культури – гуманісти. Як відомо, вони бачили в ньому перед усе відновлення класичної, "золотої" латини; це базувалось на розумінні, що видатні автори стародавності були причетні божественної істини і готували людство до її сприйняття. Щоб зрозуміти стародавніх, вони, поперше, реабілітували язичницьку літературу, яка відкидалась

духовенством; по-друге, гуманісти своє завдання вбачали в створенні нової концепції літератури, а заради цього потрібно очистити мову (перед усім латину) і повернути її до класичних взірців. Надалі термін залишився і означав дещо більше, ніж характеристика нової епохи в розвитку культури.

Сучасники змін, таким чином, головне вбачали в тому, що лежало на поверхні – цікавість до знань античності, а от же відродження її. Термін Відродження (або "ринашименто" італійською, "ренесанс" французькою) зустрічається вже у XV ст. у італійських авторів, і отримав широке розповсюдження завдяки відомій праці Дж. Вазарі "Життєпис найвідоміших художників, скульпторів та архітекторів" (перше видання – 1550 р., доповнене – 1568 р.). Джорджо Вазарі – архітектор, живописець, історик мистецтв XVI ст. вводить цей термін в історію мистецтв для зазначення історичної епохи, і його зміст означає "відродження старовини" (*rinascimento dell'antichia*). Він означав не епоху, а швидше, як зазначено вище, програму діяльності на честь розквіту освіти, наук, мистецтв та вдосконалення самої людської природи. В своїх мріях гуманісти – виразники цієї програми – бачили себе подібними сучасникам Цицерона та Овідія, а весь проміжний, більш ніж тисячолітній, період розглядали як "середні віки" (*medii aevi*). До XVIII ст., представники якого вважали свій час "Просвітництвом", ця епоха "Відродження" – "Ренесанс", як зазвичай почали її називати, користуючись французькою мовою, почала сприйматись саме як уже минуле, а до середини XIX ст., до часу, коли складався науковий метод пізнання історії, і минулим стала вже і епоха Просвітництва, обидва ці терміни міцно увійшли в ужиток. Але в той же час з ними все більше пов'язувались поняття розквіту культури та мистецтва, і загальне захоплення соціологією та політичною економією привело до певного нехтування цими термінами в загальній історичній хронології. Але треба зазначити, що в традиційних визначеннях епох сутність позначається не соціально-економічними, а більш людськими поняттями, що відбивають політичні події або явища культури – як то "переселення народів", "хрестові походи", "осінь середньовіччя". В XX ст. історична думка зробила черговий оберт, осмислення за допомогою вже іншого інструментарію дозволило історикам впевнено шукати людину в історії, і наприкінці XX – на поч. XXI ст. традиційні назви епох почали посідати свої звичні місця, при цьому зміст їх постійно поглиблюється.

Як відомо, філософським підґрунтям Відродження була нова ідейна течія гуманізм, що зародилась наприкінці XIV ст. в Італії. Характерною рисою гуманізму було висування на перший план етики – науки про людину та його покликання, антропоцентризм на противагу геоцентризму філософії попередньої епохи. Ідеалом гуманістів була всебічно розвинута, морально досконала особистість, що живе в гармонії з природою. В зв'язку з цим виробляється нова концепція дійсно шляхетної людини. Шляхетність пов'язують не з походженням, а з його особистими якостями та добродетелями, які потрібно культивувати.

Отже, античність як передумова появи нових ідей, походження терміну – італійські коріння Відродження на поверхні. Середньовічна Італія, особливо в першому періоді, не має ніяких переваг перед іншими регіонами, більше того порівняно з античністю, коли Середземномор'я було центром усіх важливих змін, її позиції втрачено. Франкським племенам на території Галії вдалося створити державу, яка протягом V-VIII століть з королівства перетворилась на імперію, що в IX ст. розпадається умовно на три частини. І тільки частина Італії входить до імперії Лотаря. Але навіть не процеси, пов'язані з трансформацією франкської держави, стають на заваді створенню єдиної держави на території Італії. Формування феодальних стосунків завершується феодальною роздробленістю, і роздробленість на території Італії була найяскравішою. Відсутність великих феодалів, які були б зацікавлені в об'єднанні і наявність Папи, як чинника, що також не зацікавлений в об'єднанні Італії – все це особливості історичного розвитку Італії в середньовіччя. Але не всі.

В Італії в середньовіччя рано з'являються великі торгівельні міста. Сприятливий клімат в умовах розвитку вотчинного господарства робить свою справу, і поява зацікавленого власника, що є наслідком розвитку феодальних стосунків, тобто розвитку приватної власності на землю, дає свій результат в умовах нової системи. Кількість виробленого продукту збільшується, вже в умовах вотчини з'являється можливість відокремлення ремісників від землеробів, і, врешті решт, виникають окремі поселення ремісників – середньовічні міста. Сприятливе оточуюче сільськогосподарське середовище і можливість користування старими римськими торгівельними шляхами, що давала можливість відновити торгівлю з зі східними країнами і вести в знач-

них обсягах торгівлю з іншою Європою (золото, слонова кістка, парча, масла), чим не могли скористатись в інших регіонах Західної Європи – так поступово проявлялись переваги Апеннінського півострова в нових історичних умовах. Міста в інших частинах західної Європи ставали союзниками короля. Але в Італії цього не сталося: причина в своєрідному економічному розвитку країни. Італійські міста не тільки втягували у виробництво оточуючий простір, але, як зазначено, торгували з усією Європою, прибутки були шаленими, і міста не потребували захисту – феодала не були такими заможними, щоб заважати розвитку міст. Отже, середньовічні міста, які як явище виникали по всій Західній Європі, в Італії мали свої переваги.

Північні міста поступово відтіснили і знищили торгівлю південних міст. Флоренція, наприклад, мала такий промисловий розмах, що цифри вражають: в XIV ст. тут мешкало 90 тис. населення, у 200 майстернях виробляли різні промислові вироби – тканини, хутро, ювелірні вироби. Високий ступінь майстерності, складний розподіл праці, що існував в майстернях привів до мануфактурного виробництва. Флоренція була не тільки розвинутим промисловим центром протягом декількох століть, але стала і культурним центром Італії в період XIII і особливо XIV-XV ст. [4]. Саме тут сформувався, зародився гуманістичний рух, що отримав розповсюдження в усій Європі. Громадянами Флоренції були Данте, Петрарка, Боккаччо, Брунелескі, Донателло.

В італійських містах рано було проголошено знищення феодалної несвободи та введення єдиного права для городян. Найчастіше це було тільки проголошено, в інших випадках було досить обмеженим – право розповсюджувалось на повноправних бюргерів, не торкаючись найманих робітників, слуг, батраків, але, сформульована, ця правова норма якраз і свідчить, що в середньовічних містах поступово формувалась нова свідомість, носії якої були більш активними, дієвими ніж сільське населення. Звільнившись від сеньйоріальної влади, місто ставало комуною, що мало самоуправління, і це суттєва відмінність від сільської общини, керівництво якої знаходилося під контролем влади маєтку. В італійських комунах з XI ст. владу здійснювали консули і сенат – виборні органи. Консулами та членами ради ставали вихідці з патриціанських сімей. Вони здійснювали міську юрисдикцію і володіли правом нагляду за діяльністю цехів. З

Італії ці установи розповсюдились на південну Францію, де вони відомі з XII ст. [5, с. 113].

Отже, до XII ст. багато міст Італії стали самостійними республіками. Особливі можливості, які складались на Апеннінському півострові для італійських міст робили їх майже від виникнення незалежними фінансово, а традиції германської общини в поєднанні зі звичкою населення жити в правовому полі посилювали можливості і перспективи зберегти незалежність - і фінансову, і політичну. Городяни Італії, таким чином, не були зацікавлені в політичному об'єднанні країни. А це в свою чергу посилювало розмаїття проявів нових тенденцій в житті при всій спільності похідних чинників.

З розвитком міст пов'язана поява важливого суспільного явища. Воно передусім, начебто, торкається інтелектуального життя середньовічної Європи. Але оскільки породжене воно запитамі нового суспільного стану, який відіграв все більшу і більшу роль, явище це також стало багатозначним. Йдеться про появу середньовічних університетів. Населення міст, яке поривало з традиціоналістською общинною свідомістю, яке не могло скористатись досвідом пращурів в своєму повсякденному житті, потребувало дослідного знання. Буржуазія, в силу того, як вона займалась лихварськими, банківськими справами потребувала чималих знань з природознавчих наук, математики; оформлення угод потребувало юридичних знань. При цьому бюргери починають підтримувати людей розумової праці, послуг яких потребували - юристів, лікарів, вчителів. Школи, які могли б задовольнити потреби в різноманітних знаннях зростають, і на базі особливо відомих на той час (наприкінці XI - у XII ст.) утворюються університети. Найдавнішими в середньовічній Європі визнаються Болонський (кінець XI ст.) і Паризький (XII ст.)

Отже, розвиток міст Італії привів до утворення нового прошарку населення. Великі кошти і знання, які набували представники цього класу давали можливість оцінити культурні коштовності, зусилля людей розумової праці. З цим пов'язано виникнення нової концепції істинної шляхетності як результату зусиль особистості, його особистісна якість, а не ознака родовитості. Тобто кожний з тих, хто населяв місто, особисто прагнув і досягав результату, який він сам запрограмував, докладаючи при цьому чимало зусиль, і не тільки в сфері виробництва, що було головною функцією міст при їх появі, а й в розумовій сфері. Чим

більше накопичувалось знань в суспільній свідомості, тим більше була в них потреба, і розширення світогляду за цих умов неминуче. Отже, викликаються до життя не тільки нові види діяльності людини, а і в кожній людині проявляються різнобічні здібності, інколи в досить різних сферах. "В тих випадках, коли прагнення до найвищої освіти особистості поєднувалось в людині з сильною різнобічною натурою, що засвоїла всі елементи тогочасної освіти, створювався тип "всебічної людини" - тип, що виключно належав Італії", - підкреслив свого часу Якоб Буркгардт, що був сучасником К. Маркса, але став засновником культурно-історичної концепції Відродження [6, с. 135]. Ж. Дюбі пізніше підтримав висловлену думку: "Ті, хто домігся ліпшого успіху, силкуються позбутися безкультур'я... І все ж у Франції наприкінці XIII ст. всі буржуа залишаються неотесами. Але не в Італії – справжній країні міст" [7, с. 170].

Всі ці умови – античний спадок, ранній розвиток італійських міст, поява нового прошарку населення, що не тільки жило в нових умовах, а й постійно потребувало нових знань і привели до початку нового етапу історичного розвитку Західної Європи – Відродження. В цей час порівняно з попереднім періодом середньовіччя, людина відкриває себе і можливість проявитись в досить незвичних для себе сферах. Якщо до того виснажлива робота на землі і війна були головними заняттями людини, то тепер її знання, її потреби розширились настільки, що культурні цінності, мистецтво вшановуються, а значить, мають можливість розвиватись далі, в свою чергу сприяючи розповсюдженню гуманістичних ідей. Недарма духовенство вперто підкреслено зневажало появою нового стану суспільства.

Церква була єдиною прямою спадкоємицею античною цивілізації на етапі створення варварських королівств в Західній Європі, вона зберегла монополію на освіту та писемність, латинську мову, що була єдиною спільною для різномовних племен і протягом наступних століть. Маючи доступ до освіти, можливість користатись напрацьованим в античності, духовенство залишалось досить довго єдиним осередком інтелектуальних функцій. Створена до XII ст. церквою схема трьох станів відповідала дійсності в тому плані, що церква не тільки мала монополію на освіту, але тільки вона і продукувала інтелектуальний продукт (підтвердженням чому і є, зокрема, сама схема як результат осмислення стану суспільства); вплив на свідомість середньові-

чного соціуму був не тільки ідеологічною функцією церкви як інституту, але й особливістю середньовічної культури протягом першого періоду середньовіччя, особливістю суспільного устрою середньовіччя в цілому. В умовах, коли потребою ставали раціональні знання про реальний світ, церква переставала бути домінуючою в освіті. Розвиваються різні галузі науки. Окремі представники її взагалі не вбачають у вірі якоїсь сили, покладаючись тільки на розум. Переклади стародавніх авторів, бурхливе зростання публікацій національними мовами, поява періодичних видань – все це прискорило процеси розповсюдження інформації в суспільстві для самих європейців, що навчилися читати і писати, розкривало нові можливості в пізнанні навколишнього. Це зробило можливим поширити шкільну освіту на інші кола – духовенство поступово втрачало монополію на освіту.

Наприкінці XIII - на початку XIV ст. серед інтелектуалів з'являються представники інших, неклерикальних кіл. Все частіше освіту отримують цехові майстри-ремісники, купці, банкіри; з'являються фахівці в різних галузях інтелектуальної діяльності – юристи, лікарі, архітектори. З появою університетів інтелектуали об'єднуються в угруповання, що дають їм можливість обмінюватись думками. Інформація набирає вагу, і в процесі її розповсюдження надзвичайну роль грає такий, що набуває інтенсивності – розвиток книги. В розповсюдженні нових гуманістичних ідеалів і цінностей важливу роль зіграли саме книгодрукування та зображувальне мистецтво.

Мистецтво в епоху Відродження посідає особливе місце. Було відроджено не тільки античний ідеал прекрасної людини. Але за культурою Відродження стоїть тисячолітній період середньовічного розвитку, і мистецтво Відродження не могло не зробити поступ вперед. Це пов'язано перед усім з середньовічними науковими розвідками. Закони перспективи, необхідні знання з анатомії, пропорції – все це здобутки середньовіччя. З'являються не тільки нові види мистецтва, в зображене вкладається новий зміст, що стверджує шляхетність людини в новому розумінні, її індивідуалізм, неповторність. При цьому стає можливим індивідуальний прояв самого митця, і неповторність витворів - ознака цього періоду. Італія в цьому процесі посідає окреме місце. Як стверджував Я. Буркгардт, "індивідуальність сміливо і рішуче вступає в свої права і посідає своє місце в історії. Італія в XIV столітті не знає ні хибної скромності, ні блюз-

нірства у будь-якій формі; ніхто не побоюється бути тим, ким він є і не походить на інших" [5, с. 131]. У XV ст. кількість людей з високо розвинутою індивідуальністю зростає.

Отже, серед передумов нової епохи античний спадок, система освіти, що є важливою складовою цього спадку, розвиток середньовічних міст і поява пов'язаної з цим явищем нової категорії населення, – все це щасливо співпало в Італії, при цьому політичні чинники розвиток нових явищ саме на її території ніяк не могли стримати, а оскільки природа цих явищ була спільною для всієї Західної Європи, розвинувшись, вони отримали розповсюдження в усьому регіоні. І якщо поява людини нового типу, дієвої, активної, самостійно мислячої, що спроможна виробляти правила співіснування, плакаючи при цьому свою індивідуальність, яка проявляється в різноманітних сферах діяльності і дає високі результати – тобто це не просто захоплення гармонізацією особистості, а реальний шлях до неї, якщо поява людини такого типу – це не значний зсув (а тільки таке визначення дає можливість зарахувати період до розряду історичної макроепохи), то вирогідно, щоб глибинно оцінити значення епохи Відродження історикам потрібно шукати іншу систему координат для визначення її суті.

Література

1. Немілов А.Н. Эпоха Возрождения в периодизации европейской истории // Проблемы социальной истории и культуры Средних веков и раннего Нового времени: Сборник научных статей /Под ред. проф. Г.Е.Лебедевой. – СПб.: Из-во С.-Петербургского университета, 1996. – С.15-23.
2. Бобкова М.С. Периодизация Западноевропейской истории в сочинениях мыслителей XVIII-XVIII веков // Новая и новейшая история. - 2009. - № 1. – С.109-126.
3. Ильина Т.В. История искусств: Западноевропейское искусство: Учебное пособие. – М.: Высшая школа, 1983. - 317 с.
4. Гуковский М.А. История Возрождения / Под ред.. А.Н.Немилова, А.С.Кантор-Гуковской, ЛГУ.: 2-е изд, испр. и доп. – Л.: Из-во ЛГУ, 1990. – 618 с.
5. Ястребицкая А.Л. Западноевропейский город в средние века // Вопросы истории. – 1979. - № 4. - С.96-113.
6. Буркгардт Я. Культура Италии в эпоху Возрождения. - Смоленск: Русич, 2002. - 448 с.
7. Дюбі Ж. Доба соборів: Мистецтво та суспільство 980-1420 років. - К.: Юніверс, 2003. – 320 с.